

В данной работе рассматриваются понятие и значение налоговой деятельности. Указаны функции налоговой деятельности, пути повышения налоговых правоотношений. Раскрыто понятие государственного дохода. Указаны налоговые законодательства и нормативно-правовые акты, которые регулируют правоотношения налоговой деятельности.

Г.Д. Кунебаева

БОРЫШ ЖӘНЕ МІНДЕТ ҰҒЫМЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘНІ

Сонау 1991 жылы Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін жариялап, өз алдына оқшау мемлекет атанған сәттен бастап адам мен азаматтың құқықтары мен міндеттерін, бостандықтарын қамтамасыз етер, мемлекеттік органдар жүйесін реттеп, тәуелсіз мемлекетіміздің алдағы бағытын айқындайтын негізгі заңға деген қажеттілік туды. Осы уақыт ағымы мен қалыптасқан жағдайлар тудырған қажеттілікті өтеу мақсатында 1993 және 1995 жылдардағы тәуелсіз еліміздің Конституциялары қабылданды. Қазіргі күнге дейін ел тіршілігінің бастауы болып келе жатқан Конституциямыз соңғысы 1995 жылы 30 тамызда бүкілхалықтық референдум арқылы қабылданған еді.

Ал енді Ата Заңымыздағы борыш және міндет ұғымының мәні мен мазмұнына түсініктеме беруге тырысып көрелік. Ол үшін борыш және міндет ұғымының халық түсінігіндегі мәніне тоқталып өтейік. «Борыш» сөзі әрқашан ар-ұят және әр адамның өзіне-өзі берер есебі және өзінен-өзі талап етер жауапкершілігімен байланыстырылған. «Борышын өтеу» ұғымы адамға қоғаммен жүктелген немесе ол адамның басқа адам алдында орындауы тиіс белгілі бір әрекетті орындауын білдіреді. Қарапайым ақшалай, болмаса заттай қарызынан құтылған адамның борышымды өтедім деген сөздерін жиі естиміз. Осыдан «борыш» сөзінің «қарыз» (парыз) сөзімен ұғымдас, мағыналас екендігін көруге болады. Ал «міндет» ұғымына келер болсақ, міндет ұғымының астарына біріктірілген мазмұн ауқымды екеніне күмән жоқ. Міндет – ол адамдарға заңмен бекітіліп жүктелген, орындалуы еріксіз сипатта өтетін іс-әрекеттер жиынтығы. Міндет ұғымы борыш ұғымының бір бөлігі десек те қателеспейміз. Себебі құқықтық мемлекетте алдыңғы орынға заң ережелері қойылады. Ал міндет – заң тұрғысынан әбден айқындалып, адамдар үшін өз бастамасымен орындау немесе орындамау таңдауын жасауға ешбір кеңістік қалдырмаған іс-әрекет болса, өз кезегінде борыш тек адам өз ұятының әлі келетін шекте ғана жүзеге асырылатын іс-әрекет, яғни борышты орындамаған адам өз ұяты алдында ғана жауапты.

Осы екі ұғымның мәнін «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінен» қарар болсақ, Бұралқыұлы Мұстапаның пікірінше, «борыш» - бересі, қарыз, міндет. Ал Жанұзақов, Шаймерденов «борыш» - қарыз, бересі, берешек деген ойда. «Міндет» ұғымы бойынша қос әдебиетте де «міндет» - борыштың бір нысаны деген тоқтамға келген.

Жалпы, Конституциямызда адам мен азаматтың міндеттеріне қатысты өзара мағыналас үш ұғымды атап өте аламыз. Олар: «міндет», «борыш» және «парыз». Енді конституциялық құқық тұрғысынан осы үш ұғымның түп-тамырына талдау жасап көрелік. ҚазКСР 1978 жылғы 20 сәуірдегі Конституциясында азаматтардың міндеттеріне 11 бап арналған екен (57-67 баптар). Ал, 1993 жылғы 28 қаңтардағы Қазақстан Республикасының алғашқы Конституциясында 6-бөлім «Негізгі міндеттерге» арналған (28-31 баптар). Ал қолданыстағы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамызындағы Конституцияда адам мен азамат міндеттеріне 5 бап арналған (34-38 баптар).

ҚазКСР 1978 жылғы 20 сәуірдегі Конституциясында «міндет» және «борыш» сөздерімен қатар, аталған Конституцияның 58-бабында «абырой ісі» және 60-бабында «қасиетті парыз» ұғымдары қолданылған. Бұл ұғымдарды Конституцияда қолдану азаматтардың санасында мемлекет алдындағы жауапкершілікті толық бекіту мақсатымен қолданылған деуге болады.

Ал 1993 жылғы 28 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Конституциясында тек «міндет» және «борыш» ұғымдары қарастырылған. Тек екі ұғыммен шектелу Ата Заң арқылы жеткізілуі тиіс құқықтық сана қалыптастыру қызметінің аясының тарылуына әкеп соқты деген қорытынды жасауға болады. Себебі «міндет», «борыш», «парыз» ұғымдарының әрқайсысының Конституция мәтініне енгізер мағынасы әртүрлі.

Мұны қолданыстағы Конституция мәтінін талдау арқылы дәлелдеп көрейік. Қолданыстағы Ата Заңымызда «міндет» ұғымы алғаш рет 12-баптың 3-тармағында кездеседі. Бұл баптың мазмұны «Адам және азамат» тарауына жатқызылған. Аталған бапта былай делінген: «Республиканың азаматы өзінің азаматтығына орай құқықтарға ие болып, міндеттер атқарады». Демек, міндет құқыққа ие болумен қатар жүреді, міндетін атқарған адам құқықты пайдалануға мүмкіндік алады. Жалпы, Конституция құрылымында құқықтар жиынтығы міндеттер жиынтығының алдына қойылған. Яғни, құқықтарды иеленумен ғана адам мен азамат бостандығын сипаттай алмаймыз. Құқық бар жерде

міндеттің де болуы заңды. Адам мен азаматтар міндеттерінің ауқымы заңда нақты анықталып жазылуы басқа адамдардың құқығын қамтамасыз етудегі бір тетік.

«Борыш» сөзі Конституцияда 35-бапта алғаш айтылады: «Заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің борышы әрі міндеті болып табылады». Неліктен борыш сөзі міндет сөзінің алдына қойылып, бірінші айтылған? Оның себебін салықтардың мәнінен іздеу қажет. Салықтар – мемлекет қызметін қамтамасыз ету үшін қажет етілетін қаржы, ал оларды төлеу ауыртпалығы азаматтарға жүктелген. Борыш сөзінің алдыңғы орынға шығарылғандығы да азаматтардың қаншалықты дәрежеде өз елінің алдындағы парызын сезінетіндігімен байланысты. Яғни, мемлекетке салық төлеу алдымен белгілі бір дәрежеде ерікті сипатқа ие, мемлекет алдымен азаматтарға мемлекетке салық төлеу ар-ождан алдындағы парыз екендігін түсіндіргісі келеді. Ал ерікті төлем жасалмайтындай болса, міндеттеледі. Ал міндеттен бас тартуға ерік берілмейді.

Жоғарыда аталған «парыз» ұғымы да Ата заңымыздан көрініс тапқан. 36-бапта «Қазақстан Республикасын қорғау – оның әрбір азаматының қасиетті парызы және міндеті» делінген. Тағы да «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігіне» жүгінер болсақ, «парыз» сөзі екі мағынада түсініледі; бірінші мағынасында «парыз» сөзі діни сипатқа ие, яғни мұсылмандықтың міндетті түрде өтейтін борышы, ал екінші мағынасында «парыз» - адам бойына тән азаматтық борыш, қастерлі міндет. Көріп отырғанымыздай, «парыз» алдымен дінмен байланыстырылған, мұсылман дініндегі парыз – Аллаһ тағала орындалуын Құран аяттарында айқын және нақты түрде әмір еткен нәрселері. Парызды орындамау – харам.

Дегенмен 36-бапта айтылған «парыз» ұғымы бұл сөздің дінмен байланысты емес мағынасында айтылғаны айдан анық. «Парыздың» қастерлі міндет саналуы және Конституцияда тек «міндет» ұғымымен шектелмей, «парыз» деп бөліп атап өту оны орындаудың маңызын арттырып, қаншалықты жауапкершілік жүктейтіндігін көрсетеді. Белгілі бір жағдайларды қоспағанда, Отанды қорғаудан бас тартуға жол берілмейді. Отанды қорғауға атсалысу арқылы азамат өзінің тек міндет атқарып қана қоймай, сонымен қатар қасиетті парыз саналатын әрекетті жүзеге асырғанын сезінуі тиіс. Енді осы аталған ұғымдардың өзара қатынасы қандай деген сұраққа жауап берер болсақ, «парыздың» адам мен азаматқа жүктейтін жауапкершілігі «міндет» пен «борыштан» басым екенін айта аламыз. Неліктен тек мемлекет қорғауға қатысты ғана «парыз» ұғымы қолданылған? Себебі мемлекеттің қауіпсіздігі мен аумақтық тұтастығы, мемлекетте бейбітшілік болған жағдайда ғана Конституцияда аталған басқа міндеттерді орындау мүмкіндігі туады. Ал мемлекетті қорғау парызы аталмай, ерікті сипатқа ие болар болса, басқыншылар қолына өткен мемлекетте адамдардың басқа міндеттерінің орындалғанының қажеттілігі қанша? Сондықтан басты міндетке «парыз» мәртебесі берілген.

«Міндет» ұғымы Конституция контекстінде біріктіруші, жалпылаушы сипатқа ие десек қате болмас. Себебі «борыш» та, «парыз» да белгілі бір дәрежеде міндет болып табылады. Тек маңызы жағынан түрлі мәнде болып келеді. Конституция мәтінінде және оның сөз қорын қалыптастыруда «міндет» атауымен шектелу оған құрғақтық сипат беріп, адамдардың құқықтық санасын қалыптастыруды тежеуші фактор болар еді. «Міндеттің» түрлі мәнін қолдану – Ата Заңымызға жаңаша рең беріп, адам мен азаматтың негізгі міндеттері арасындағы айырмашылықты түсінуге көмектеседі.

«Борыш» ұғымы қолданылған бап әркімге салық төлеу міндетін жүктейді, бұл да салықтың мемлекет қызметі үшін маңызын көрсетеді.

Көріп отырғанымыздай, үш ұғымның білдіретін мағынасы мен Конституцияға енгізер мәні арасында айтарлықтай айырмашылық бар, сол себепті Конституциямызда тек «борыш», «парыз» немесе тек «міндет» сөзі қолданылып қоймай, әрқайсысының Конституцияға енгізер өзіндік мәнін көрсету мақсатымен «борыш», «парыз» және «міндет» ұғымдарының үшеуі де қатар қолданылған. Бұл үшеуі де конституциялық-құқықтық жауапкершіліктің нысандары, түрлері болып табылады.

1. 1995 жылғы 30 тамыздағы Қазақстан Республикасының Конституциясы

2. 1993 жылғы 28 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Конституциясы

3. 1978 жылғы 20 сәуірдегі ҚазССР Конституциясы

4. Бұралқыұлы М. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі – Алматы: Мектеп, 2007 ж. 101, 401, 441-66.

5. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. «50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі» Жанұзақов, Шаймерденов – Алматы, Дайк-Пресс, 2008ж, 138,610,669-66.

В данной статье определяется смысл и значение терминов «долг» и «обязанность» в тексте Конституции и делается всесторонний анализ этих же понятий. Отмечается важность использования разных форм одного понятия при формировании правового сознания людей.

In given article the sense and value of terms "debt" and "duty" in the text of the Constitution is defined and becomes всесторонний the analysis of the same concepts. Importance of use of different forms of one concept is underlined at formation of legal consciousness of people.

Ж.К. Омарханова

ИНСТИТУТ СЛУЖЕБНОЙ ТАЙНЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Говоря об институте служебной тайны в исторической ретроспективе, следует заметить, что он всегда находился в тени института государственной тайны, если вовсе не поглощался таковым. Взаимозависимость государственной и служебной тайны – объективная правовая закономерность.

Советское законодательство 20-40-х годов прошлого века вообще не знало деления на государственную и служебную тайну, оно появилось уже после 1953 года, когда возникла настоятельная необходимость дифференциации защищаемых сведений, в том числе для экономии юридических санкций, применяемых за их противоправное распространение. Сейчас уже трудно установить, кому именно и на каком основании пришла в голову здравая мысль объединения всей системно защищаемой информации в единую категорию «государственные секреты», подразделив её на два компонента: государственную и служебную тайны. Однако данная градация имела далеко идущие позитивные последствия. Категория «государственные секреты» была нормативно закреплена в первой половине 80-х годов в Инструкции по обеспечению режима секретности в министерствах и ведомствах СССР, являвшейся одним из немногих нормативных источников для институтов государственной и служебной тайны. Главный позитивный момент такой классификации – возможность осуществления единого комплекса мероприятий как правового, так и организационно-технического характера по защите данных сведений. Кроме того, появилась потенциальная возможность более чёткого обособления внутри единого института «государственные секреты» собственно государственной и служебной тайн.

Такое обособление проходило по величине потенциального ущерба, который мог наступить от их неправомерного распространения: если он оценивался, как могущий оказать отрицательное воздействие на состояние военно-экономического потенциала страны в целом, то такие сведения квалифицировались как государственная тайна, если речь шла об интересах государства вообще – как служебная тайна. Соответственно этому использовались и степени секретности. Для обозначения информации, относимой к государственной тайне, применялись грифы «особой важности» и «совершенно секретно», для обозначения служебной тайны – «секретно».

Подчеркнём ещё раз, что в любом случае речь шла о государственно-значимой информации, довлеющей, как теперь принято говорить, к проблемам национальной безопасности. Однако наряду с позитивными моментами выделения категории «государственные секреты» были и отрицательные. В условиях тотального огосударствления экономики, отсутствия в законодательстве категорий «коммерческая тайна», «персональные данные» под защиту в рамках служебной тайны отправлялось огромное количество сведений, к безопасности государства отношения не имеющих. Но в связи с простановкой на таких документах грифа «секретно» они воспринимались как государственно-значимая информация. Засекречивание сведений было чрезвычайно простым процессом, содержащим минимум правовых ограничений и, наоборот, рассекречивание сведений до чрезвычайности затруднялось. В связи с этим постепенно накапливался массив сведений, по отношению к которым сохранялись ограничения на передачу в другие организации либо распространение, при том, что ценность такой информации как объекта защиты с точки зрения безопасности государства была близка к нулю.

Гриф конфиденциальности служебной тайны «для служебного пользования» широко используется во многих странах. Так, в Германии факты, сведения, нуждающиеся в сохранении секретности, независимо от формы их оформления (решением государственных учреждений или по их распоряжению) могут иметь гриф секретности «VS nur für den dienstgebrauch» («для служебного пользования»).

В США под режим служебной тайны подпадают и сведения, составляющие коммерческую тайну, а также информация о различных ноу-хау, получаемая должностным лицом в ходе осуществления своих должностных полномочий, исследований или расследований, из доклада или отчета и т. п. К служебной информации ограниченного распространения относится несекретная информация, касающаяся деятельности организаций, ограничения, на распространение которой диктуются служебной необходимостью. Очевидно, доктринальная неразработанность института служебной